

Meghajlás Czine Mihály előtt

ÉLETE, ÉLETÜNK SZÉP NAPJÁN

Ne siess, idő!

Eddig évtizedenként egyszer, ha farkasszemet néztünk egymással, most már napjában süvegelünk, számunkra lassan te leszel a legmagasabb instancia, idő. Engedted, legyen kis magasságunk, hogy messzebbre láthassunk, s felülről nézhessük életünk területeit, mára szorításodba fogsz bennünket — idő.

„Lovamat megkötöm, lovamat eloldom” — ménes nyargal alattunk, futnak az eloldott paripák, mintha ők lennének reményeink, mintha ők lennének bennünk az idő örökkévalósága: „Lovamat megkötöm, lovamat eloldom...”

Czine Mihály, Miska, Mihály, a legtöbbször Miska. Szerintem Európában, de sehol a világon nincs még egy olyan irodalomtörténész, kritikus, tudós, pedagógus, ember, akinek falusi vagy nagyvárosi utcasarkon oda lehet kiáltani — Miska.

Egyszemélyes fűalázat és tölgyfamagasság.

Rendhagyó egyéniség, rendhagyó életforma.

Az irodalom utazó tudósa, nem tudom, hány van még ilyen rajta kívül, számára az irodalom elmondása a leírt irodalommal egyenértékű. Az egyetemi dobogó, s azon kívül Magyarország városai, falvai, könyvtárai, olvasótermei, iskolák, szemináriumok, avató- és emlékünnepélyek, viták, konferenciák, kiállítások, születésnapok, búcsúbeszédék — mind megannyi Czine-könyv.

Felmérhetetlen az otthon elmondott előadásainak, beszédeinek száma. S azonkívül a világ, a szomszéd országok: Vajdaság, Erdély, Szlovákia, Ausztria, Németország, Svájc — Amerikában templomokban is hirdetett irodalmat.

Tartott előadást fényes termek nagyszámú közönségének, alkalmi se-regléseknek, de elmondta jöveteleének célját akkor is, ha csak öten ültek az előadói terem székein. Az elmondás, a jó és a szép közlésének kényszere utánozhatatlanul elemi erővel van jelen benne.

A reformkor és a szabadságharc papjai tehették ezt, megszállottan hirdetve az újat, az igazat.

Mondják paposnak, de inkább prédikátor, a nagyok közül, akik nemcsak hirdetik, hanem fogalmazzák is az igét.

Ezerkilencszázhatvannyolcban (Hánván) Tompa Mihály sírját — a költő végrendelete szerint, halálának századik évfordulóján — felbontották. Ott szorongott Gömör reformátussága, papok, esperesek, püspök tisztelegtek emlékező beszédekkel...

Civilként Czine Mihály is ott volt, de néhány mondat után ő lett a rendkívüli esemény főpapja: egy személyben költő, hírmondója egy vesztes forradalomnak, s maga az igazságot osztó utókor. Tudósi, prédikatori remeklés volt az a beszéd. Élmény.

Czine értelme szinte minden irányból befogadóképes; a lexikális anyag, a folyamatos történet, az epizódok, a történetanyag hangsúlyai, az összefüggések, a művek szubjektív forrásvidéke, az írás erkölcsisége mind ott vannak gondolkodásának szövetében.

Am meghatározó mégis az élmény: Czine Mihály megéli, s számtalanszor újraéli az irodalmat, számára az irodalom nem puszta olvasat, nem szövegvizsgálat, hanem életanyag. Nem tudom, volt-e, van-e a magyar irodalomnak olyan történése, kritikusa, aki annyi kortárs író személyes ismeretét, ismeretségét mondhatja magáénak. Számára a személyes közelség szükséglet, forrás, feltöltődés, szembesülés, irodalmi folyamatosság.

Mondják, mondhatják vádként is: a személyes közelség ellágyít. Igen, a csábítás fennáll, ám Czine Mihály esetében az irodalmi alany személyessége objektivizál is. Élő szembesül itt élővel, szinte állandó, mindennapos szembesülés ez, az élő irodalom rangja — talán a legnehezebb irodalmi műfaj.

Czine belefonódik a XX. századi magyar irodalom második nagy nemzedékének vonulatába: Németh László, Ilyés Gyula, Tamási Aron, Veres Péter, Szabó Pál, Darvas József, Erdei Ferenc... a határon túl: Kós Károly, Balogh Edgár... Fábry Zoltán, Turczel Lajos, Csuka Zoltán, Herceg János, s a maga nemzedékéből Nagy László, Juhász Ferenc, Simon István, Váci Mihály, Csoóri Sándor, Sütő András, Fekete Gyula e vonulat tagjai... S a már tőle fiatalabbak sora...

Távrolról sem teljes névsor, ám megbízható hely- és időmeghatározó. Betájérol, irányokat, irodalmi tájakat, vonzásokat jellemző. A magyar irodalom nagy térképén mára már életműveket jeleznek ezek a nevek.

Czine Mihály nem kívülről nézi az irodalmat, nem mellette áll, írásai nem felülnézetek, nem tartja be az ítészkedés illendő távolságát: egy időben él az irodalommal, vele és benne. Nemcsak tudomásul venni, nemcsak regisztrálni, hanem befolyásolni, alakítani is kívánja az irodalom értékrendjét.

Móricz Zsigmond útja a forradalmakig, A naturalizmus, s Móricz Zsigmond című munkái a múlt irodalomtörténeti képei, viszont a Szabó Pál-monográfia már az irodalmi jelen. E mütől kezdve mindmáig az irodalmi jelen idő a meghatározó: jelen lenni a művek és folyamatok születési idejében, a mából szívni a gondolat ízeit, az alakuló, épülő életművek vakolat-szagát, ujjhegygel tapintani az irodalmi arcok homlokráncait, verejtékgyöngyeit.

Megítélni és hírül adni a XX. század második fele magyar irodalmának küzdelmeit, a történelem nagy bukásaitól az újraéledésig.

Ez a czinei gondolkodás látható időfonala.

Mondják róla, hogy nem tipikusan irodalomtörténész. A szó klasszikus értelmében valóban nem az, több annál: integráló egyéniség. Írásainak szövetében jelen van a szépiró, az esszéista, a krónikás, a hírmondó s a fel-esketett bíró.

Összegezõ, összefoglaló tanulmányai: az emberi kéz mohó mozdulata, ahogy marokkal szedi a rét virágait a kasza elõl...

Hodászon jártunk néhány éve, a gyermekkor emberi és természeti térségeiben, szemnek szép, életnek nehéz tájakon. A még élő testvérek, pislákoló öregek újraölelik egymást: évszázadok emelik karjukat a homokból, emlékeztetõül, figyelmeztetõül is, s valami torkot szorító ragaszkodással.

Nézem a vályogházak falait, kalendárium rajtot a vakolat. A homok, a nyírségi, a szatmári, a beregi táj: magához ölelõ és világba kényszerítõ föld. A származás, a sokgyerekes juhász család szociális élménye ma már feneketlen kút, a népélet élménye máig húzott barázda; barázda, amely ott kezdõdik Hodászon, s belenyúlik a mai magyar irodalom területeibe.

A népélet élménye, s annak tudata, a plebejusi igazságérzet, a plebejusi düh és indulat meghatározója és behatárolója a czinei gondolkodásnak és magatartásnak. A plebejusi igazságérzet, a tisztesség, a becsület kiskátéja... Nem véletlen, hogy a fiatal Czine Mihály Móricz életmûvéhez vonzódik, a nyers paraszti erõ irodalmi példáihoz, a lét nyers küzdelmeihez, az élet

megküzdött örömeihez. Innen egyenesen a népi írók seregéhez csíkozik a barázda, a felelősségvállalás iskolájához, a népben-nemzetben gondolkodás szemléletéhez. Ezzel a szellemi tarisznyával nagykorúsodik egy nemzedék: Nagy László, Simon István, Váci Mihály, Fekete Gyula, Csoóri Sándor, Kósa Ferenc, Kiss Ferenc s Czine Mihály... De ez a sor már a XX. századi magyar irodalmi realizmus erőteljes vonulata.

Olyan vonulat, amely meghaladta előző önmagát, a paraszti népiesség romantikáját,

— amely ellenzékiessége lett a háború utáni politikai diktatúra és terror hullámainak,

— amely állandóan építkezve szélesítette gondolkodásának határait, s képessé lett országban, nemzetben, demokráciában, a világban gondolkodni,

— amely nem ácsolt senkinek irodalmi, sem politikai vádpadot, irodalmi, politikai bitófát,

— amely az irodalmi realizmus szemléletének birtokában a mai magyar politikai demokrácia felfejlődésének szálláscsinálója lett.

Czine Mihály e folyamat munkálója és hordozója, ezeknek az irodalmi értékeknek a nap felé emelője. Ez is erénye, a felmutatás: felmutatni és hirdetni az értékeket. Megszállottan tette, és teszi ezt.

Czine Mihály megszállott szolgálója az élet barázdáiból nőtt irodalomnak. Kizárólagosság ez? Csak az egyetlen út igazsága?

Szécsi Margit gyönyörű verssorai válaszolnak.

„Sors, szerelem, szándék
bekeríthetetlen.”

Nép és irodalom címmel 1981-ben jelent meg Czine Mihály tanulmányainak és kritikáinak kétkötetes gyűjteménye. Ez a közel ezeroldalas hatalmas anyag 1956—1980 között épült egybe. Építmény, igen — annak ellenére, hogy az egyes írások témában és időben eltérőek, mégis egybehangzanak, összefüggnek — épületet alkotnak.

A czinei szemléletmód fogja őket össze, az irodalmi vakolatanyag. Czine Mihály már fiatalon ösztönösen megérzi és felismeri a magyar történelem és irodalom máig élő tanulságát; a kiút mindig a realizmus.

Ez a gondolat jelzi a czinei útvonalat, ez a gondolat az alapozó anyaga a *Nép és irodalom* írásainak is.

Tersánszky Józsi Jenőhöz írott köszöntőjében írja: Az élet a fontos. Ez is a czinei gondolkodás; az élet mint szempont, az élet mint alaphelyzet, az élet mint mindennek meghatározója és forrása, az élet mint mérték.

A *Nép és irodalom* írásai elé írhatnánk azt a címet is: Egy nép nemzeté emelkedése... Megteremtteni azt, ami még nincs, gondolatokat, erkölcsöt, igényt teremteni, magatartást példázni. Czine Mihály a magyar irodalom azon alapszemélyiségeinek a vonzáskörében él, aki ezt művelték és művelik.

Petőfitől az erdélyi Farkas Árpádig ez a vizsgált terület több mint száz év. Milyen száz éve ez a magyar történelemnek? Van benne minden, amit produkálni képes a történelem — sok rossz és kevés jó. Írásaiban Czine Mihály leolvassa e száz év nagy életműveinek üzenetét, s ezeket az üzeneteket egybeépíti. Folyamatos irodalmi idővé.

Szépen hangzik ez így, de alapjában irodalmi kubikosmunka, magaslakat kell emelni a puszta földre, röögönként kell összehordani őket, versenként, könyvenként, regényenként, drámánként, filmenként.

Czine Mihály negyven éve a magyar szellemi élet és irodalom magaslatait emeli.

Jellemző a Hét évszázad magyar versei harmadik kiadásáról 1966-ban írt bírálata; hiánylistát állított össze a kimaradt versekből. Arról, amit kihagytak, elhagytak, netán elfelejtettek. „A magyar versgyűjtemény egyben

nemzeti történelem is" — írja. A szűkítés, a kicsinyítés, az értékek tékozlása ellen szól, mert a magyar irodalom határai a magyar történelem határai is.

Elsőként Czine Mihály írt érdemes összefoglalót a romániai, a csehszlovákiai s a vajdasági nemzetiségi irodalmakról. Ezek a tanulmányok egyszerre jelentenek híradást, értékelmutatást, s szembeszegülést a kicsinyítő határokkal. Ezek a rólunk szóló írások a magyar nemzeti irodalom másféle térképét rajzolják meg, a teljeset, az igazit. Így és ezzel válhat teljessé a magyar nemzeti kultúra tudata és memóriája.

A Nép és irodalom Czine Mihály útjának irodalmi, esztétikai és erkölcsi bizonyítványa. Olyan mű, amelynek ismertető összefoglalója elég lenne akadémiai székfoglalónak; olyan mű, amelynek értékét az idő csak növelni fogja.

Néha, ha megjelent Czine Mihály egy-egy tanulmánya, kritikája, avagy a szerző megtért számos útjainak egyikéről, meg-megkérdeztem tőle: ezután mit fogsz csinálni?

— Ugyanazt, amit eddig — jött rendszerint a felelet.

S ezután ismét tanulmányok sora, Németh Lászlóról, Kacsó Sándorról, a festő Nagy Imréről, Kodály Zoltánról, Király Istvánról, Sötér Istvánról, Szilágyi Andrásról, Szabó Gyuláról.

Készül, alakul ismét egy nagy kötet.

S a *Könyvről könyvre* — a rádió hullámhosszán, a kortárs irodalom naprakész minősítései, ajánlásai és felmutatásai, és ismét az irodalmi névsor: Fábry Zoltán, Tóth László, Szalatnai Rezső, a sarlósok, Dobos László, Fónod Zoltán...

Utoljára egy válogatás jelent meg Czine Mihálytól az erdélyi magyar irodalomból, Erdélyi csillagok a címe. Itt is egy nagy névsor, az erdélyi irodalom nagyságai. Erdélyről szólnak, a magyar kultúra bölcsőhelyéről, nekünk, s a világnak.

Az erdélyi dráma árnyékában élünk. Sajnos, erre a bajra most ráragad a divat, s a szenzáció mohósága is. Válogatásában Czine Mihály irodalmi felvonulást rendez, holtak és élők jönnek, az erdélyi magyar kultúra európai értékei. Bizonyításul és tiltakozásul: Kós Károly, Reményik Sándor, Nyíró József, Tamási Áron, Kányádi Sándor, Sütő András.

Ezúttal sereget toborzott Czine Mihály.

Hatvan évével Czine Mihály erőteljesen jelen van a nemzetben, mintha az idő őt nem érintene... Pedig Csoóri Sándor kiváló esszéketetének címe, *Készülődés a számadásra*, olykor gonoszul élénk tűnik. De mi úgy vesszük ezt, mintha az idő nem is velünk járatná...

Czine Mihály életpéldája az emberi s irodalmi talponmaradás: százféle hullámverésben, sokféle kísértés ellenében; a kisszerűség, a júdáspénzek, a karrier, a gazdagodás, az irodalmi és politikai divat, a szenzációk ellenében.

Ő az igazmondó irodalom tornyát választotta egyszer s mindenkorra.

Közös útjainkon együtt jártuk Magyarország természeti, emberi s irodalmi tájait. Határtól határig. „Látod, milyen kicsi ez az ország kilométerekben?” — mondta többször is... Sietős, megálló perceiben mutogatta az irodalmi ország forrásvidékeit.

Mezőszilas, Hódmezővásárhely, Bazsi, Iszkáz, Ozora, Zámoly... Megálltunk azért is, hogy megnézzük egy könyvtár árkádos bejáratát. S a jó emberek sora, ismerkedj, legalább egy kézfogás; tanár, szakértő, könyvtáros, könyvtárosok.

Ez is Magyarország.

Életem nehéz perceiben vállanak dőlhettem.

Háza ma emberi s irodalmi fogadó — intézmény. Ő maga jön, megy, előad, ír, vitázik, kerüli az idő farkasnézését...

Mert az élet a fontos ezután is.

Nagykapos, 1989. március.